

SELÇUKLULAR'DA SARAYLAR
VE
SARAY TEŞKİLÂTI

SELÇUKLULAR'DA SARAYLAR VE SARAY TEŞKİLÂTI

Erdoğan Merçil

YAYIN NO: 433

SELÇUKLULAR'DA SARAYLAR VE SARAY TEŞKİLÂTI

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 16228

1. Basım, Şubat 2011

ISBN: 978 - 605 - 5506 - 33 - 9

Yayın Yönetmeni: *Ahmet Nuri Yüksel*

Kapak: *Kenan Özcan*

Baskı: *Yaylacık Matbaası*

Kapak Baskı: *Trichrome Matbaacılık*

Cilt: *Yedigün Mücellithanesi*

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 3 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: (0212) 520 72 53 - 513 85 04 Fax: (0212) 511 47 74

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

İÇİNDEKİLER

Yazar Özgeçmiş

Erdoğan Merçil, 25.02.1938'de İstanbul'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini aynı şehirde tamamladı. 1961'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'nden mezun oldu. İki yıl yedeksubay olarak askerlik görevini tamamladıktan sonra mezun olduğu Ortaçağ Tarihi Kürsüsü'ne asistan tayin edildi. 1969'da doktorasını tamamladı; 1973'te doçent, 1980'de ise profesör oldu. Bu zaman süresinde İran, İngiltere ve Almanya'da mesleki çalışmalarda bulundu. Edebiyat Fakültesi'nde çeşitli kademelerde idarecilik yaptı. Türk Tarih Kurumu asil üyeliğine seçildi. 2005 yılında emekli oldu. Hâlen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Yüksek Lisans ve Doktora dersleri vermektedir. Evli ve bir kız çocuk babasıdır.

Başlıca Eserleri:

Ahmed b. Mahmud'un Selçuknâmesi, I-II.

Müslüman Türk Devletleri Tarihi (6. Baskı)

Farks Atabegleri Salgurlular

Kirman Selçukluları

Türkiye Selçukluları'nda Meslekler

Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri

Selçuklu Devletleri Tarihi, Siyaset, Teşkilât ve Kültür (Prof. Dr. Ali Sevim ile)

Ayrıca eşi ve meslekdaşları ile Orta Öğretim Tarih ders kitapları yazdı.

ÖNSÖZ.....	9
KISALTMALAR.....	11
GİRİŞ.....	13
SELÇUKLULAR'IN İKAMET ETTİĞİ SARAYLAR	17
Selçuklu Şehzade, Hâtun ve Devlet Adamlarının Sarayları.....	44
Saray-ı Zenan.....	47
Saray Kızları.....	47
Serâçey-i Halvet (Halvet-odası).....	48
SELÇUKLULAR'DA SARAY TEŞKİLÂTI	51
1) A- Yönetimde Yer Alan Saray Büyükleri	51
Büyük Hâciblik.....	51
Emîr-i Perdedâr.....	74
Vekil-i Der.....	77
Vekil-i Has.....	79
Üstâd el-Dâr (Üstâddâr).....	80
Emîr-i Âhur.....	82
Ahırlarda Çalışanlar.....	86
Emîr-i Alem.....	90
Emîr-i Bar (Barbeg).....	93
Emîr-i Câmedâr.....	95
Emîr-i Candâr.....	99
Emîr-i Çaşnigîr.....	106
Han-Sâlâr.....	111
Mutfak ve Orada Çalışanlar.....	114
Emîr-i Hares.....	119
Emîr-i Meclis.....	120

Emîr-i Silâh (Silâhî)	123
Emîr-i Şikâr (Emîr-i Sayd).....	127
Bazdâr	130
Taştdâr	131
Şarâbdâr	135
Şarâb-hâne.....	137
Hazine (ç. Hazâin).....	139
Seyyar Hazine.....	157
Hazinedâr.....	169
Sâkî.....	172
2) B- Yönetimde Yer Alan Saray Küçükleri.....	176
Çavuşlar	176
Çavuşların Askerî Birliklerdeki Görevleri.....	180
Nedimler.....	183
Maskara (Soytarı)	190
Rikâb-dâr.....	192
Müneccim.....	194
Üstâd-ı Saray/Muallim (Öğretmen)	199
Ferraş	202
Firâşhâne.....	205
Meş'aleciler Emîri.....	205
Emîr-i Mahfil.....	207
Emîr-i Meydan.....	208
Âbdâr	209
Ser-muzedâr	210
Hâdim (ç. Huddam ve Hadem)	211
Vuşak	222
Mihmandâr.....	223
Tercüman	226
Cellâd	230
Münadî/Dellâl	233
Saray Muhafızları	236
Bohçadâr.....	239
Saray Kâtibi.....	240
Çevgândâr.....	242
3) Harem.....	245
Harem'deki Görevliler.....	254
Hâce-saray	254
Kethüdalar.....	257
Cariyeler	258
Dâye.....	268

4) Ehl-i Hiref (Meslek Sahipleri-Esnaf).....	269
a) Zanaatkârlar	269
Aşçı (Tabbâh).....	269
Fukkâi (Şerbetçi).....	270
Germabe-bân (Hamamcı).....	270
Attâr (Itriyatçı)	271
Hayat (Terzi).....	273
Kassab	274
Nahhâs (Esir Satıcısı)	275
Zerger-Sa'ig (Kuyumcu).....	276
b) Sanatkârlar	276
Mimar ve Mühendisler.....	276
Şarkıcılar	276
Mutrib ve Mutribe (Erkek ve Kadın Şarkıcılar)	277
Nebet-hâne.....	281
c) Sarayda Sağlık Hizmetleri.....	282
Fassad-Haccam.....	282
Tabibler (Doktorlar)	283
Seyyar Hastahâne.....	287
Hattan-Sünnetçi.....	288
Ebe.....	289
ç) Yazı ve Süsleme Sanatkârları.....	289
Hattat	289
Nakkaş.....	292
d) Din Görevlileri.....	293
Muabbir.....	295
Saray Kütüphânesi.....	296
Saray Mescitleri (Câmiler).....	297
SONUÇ.....	299
BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR.....	301
DİZİN.....	317

ÖNSÖZ

Sultanların özel ve resmî hayatlarının geçtiği yapılar saray olup, bu mekân aynı zamanda hükümdarlık alâmetleri arasında da kabul edilmektedir. Bu çalışmamızda önce İslâm döneminde “mekânın tarihî arkaplânını” içeren bir girişten sonra Selçuklular’ın ikametgâhları olan saraylar üzerinde durmak istiyoruz. Bu mekânları sanat tarihçileri gözüyle değil, Selçuklu sarayları ile ilgili bilgileri tarihî açıdan kronolojik olarak incelemeye çalışacağız.

Daha sonraki konumuz Selçuklu saray teşkilâtı ve burada yer alan görevliler ile ilgilidir. Bu görevliler iki bölümde; 1- Saray büyükleri, 2- Saray küçükleri olarak gözden geçirilecek, ayrıca tespit edilen görevliler ismen listeler hâlinde verilmeye çalışılacaktır.

Sarayın bir diğer bölümü **harem**’dir ve araştırmamızın üçüncü bölümünü teşkil etmektedir. Ancak harem hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi tespit edilememektedir. Buna rağmen haremdeki hâtonlar ve görevliler hakkında bilgi verilecektir.

Araştırmamızın dördüncü ve son bölümünü **Ehl-i hiref (Meslek sahipleri)** oluşturmaktadır. Bu bölümde sarayla irtibatı olan meslek sahipleri ve sanatkârlar gözden geçirilecektir. Bu çalışmamızın konusu, belirttiğimiz üzere, genelde saray teşkilâtı ile ilgilidir. Saraydaki günlük yaşayış, beslenme ve eğlence hayatı gibi konular ayrı bir araştırmada incelenmelidir.

Selçuklular’daki saray teşkilâtı ile ilgili ilk çalışma rahmetli hocam Ord. Prof. İ. H. Uzunçarşılı tarafından yapılmıştır. O, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal* başlıklı eserinde saray teşkilâtını; “Büyük Selçuklular’da Saray Teşkilâtı” (s. 31-38) ve “Anadolu Selçuklularında Saray Teşkilâtı” (s. 78-86)

olmak üzere iki kısımda incelemiştir. Daha sonra rahmetli Prof. Dr. M. A. Köymen, incelediğimiz konulardan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt III, Alp Arslan ve Zamanı* adlı kitabında “Selçuklu Saray Teşkilâtı ve Hayatı” (s. 89-126) bölümünde bahsetmektedir. Ayrıca Selçuklu sultanları için yazılmış bazı biyografi kitaplarında da, kısa da olsa, sarayla ilgili bilgiler bulunmaktadır (Söz gelişi, A. Özaydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi* (s. 202-207). Yabancılar ve Türkler tarafından çıkarılan ilmî ansiklopedilerde de saray ve görevlileri hakkında maddeler yer almaktadır. Fakat bazı maddelerde sadece Selçuklular değil Türklerle ilgili bilgi dahi yoktur. Eseri kaleme alırken göz önünde bulundurduğumuz bir çalışma ise yine Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı* adlı kitabıdır. Selçuklu saray görevlileri zikredilirken Osmanlı Devleti'ndeki karşılığı adı geçen esere dayanılarak verilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmamızda da Selçuklu âilesinin kurmuş olduğu bütün devletler harf sırasına göre, Büyük Selçuklu, Irak, Kirman, Suriye ve Türkiye Selçukluları şeklinde incelenecektir.

Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri başlıklı kitabımızda da ifade ettiğimiz gibi, “**Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu toprakların hikâyesi Selçuklular'ın Anadolu'yu yurt edinmek istemeleriyle başlamıştı. Hıran'dan harekete geçerek Osmanlılar'dan önce bu vatan topraklarında yaklaşık ikiyüzlü yıl hüküm sürmüş bir devletin tarihi aslâ unutulacak gibi değildir**”. Maalesef Anadolu'yu yurt edinmiş öteki Türk devletleri sayılırken Selçuklular'dan hiç bahsetmeyen tarihçiler mevcuttur.

Saray ve teşkilâtını kaynakların ve daha önce yapılmış araştırmalardaki bilgilerin ışığında açıklamak istedik. Bu araştırma sırasında her şeyi mükemmel bir şekilde aksettirdiğimizi iddia edecek değiliz. Bu nedenle araştırmamızda gözden kaçmış hata ve eksiklerin bulunması tabiidir. Ancak bu eserimizin hatası ve sevabıyla Selçuklu saray ve teşkilâtı hakkında bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Önce bu araştırmamızı bilgisayarda kitap düzeninde basıma hazırlayan Dr. Emine Uyumaz'a bir teşekkür borçluyum. Zaman zaman bazı araştırma eserleri bulmamda yardımcı olan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim elemanlarından Gülseren Ceceli, Erman Şan ve Nevzat Keleş'e de teşekkür ederim. Eser üzerinde çalışırken bana her zaman destek olan eşim Büte ve kızım Doç. Dr. İpek'e de ayrıca teşekkür ederim.

Prof. Dr. Erdoğan Merçil

KISALTMALAR

aş. yk.	: Aşağı yukarı
aynı mlf.	: Aynı müellif
b.	: Bin, ibn
bk.	: Bakınız
Cumada I.	: Cemaziyelevvel
Cumada II.	: Cemaziyelâhir
çvr.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi
DOP	: Dombarton Oaks Papers
DTCFD	: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
EI²	: Encyclopedia of Islam (İkinci baskı)
h.	: Hicrî yıl
haz.	: Hazırlayan
hş.	: Hicrî-şemsî yıl
İA	: İslâm Ansiklopedisi
krş.	: Karşılaştırmamız
m.	: Milâdî yıl
mad.	: Madde
mlf.	: Müellif
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm yılı
Rebi I.	: Rebiyülevvel
Rebi II.	: Rebiyülâhir
s.	: Sayfa
SAD	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi